

**ЗНАЧАЕН ВЛОГ
ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНА ИСТОРИЈА**

(Прво темелно истражување на псевдонимите
во македонската книжевност од XIX век)

Иван Антоновски

*Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје*

**A SIGNIFICANT CONTRIBUTION
IN THE MACEDONIAN LITERARY HISTORY**

(First comprehensive investigation of pseudonyms
in Macedonian literature from 19th century)

Ivan Antonovski

*Blaže Koneski Faculty of Philology in Skopje
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje*

„Во културно-историски поглед значењето на македонската литература од минатиот век (се мисли на XIX век – наша заб.) е несомнено. Таа ги изразуваше суштествените страни во развојот на македонскиот народ, сведочејќи за неговите напори да се ослободи од заостанатоста и да стапи во редот на културните народи. Таа, што е особено важно, обележи извесни етапи во развојот на македонскиот писмен јазик, што требаше нужно да се преминат, за да се дојде до неговиот современ облик“ (Конески 1967: 133).

Овие зборови од статијата „Македонската литература во 19 век“ од корифејот на македонската научна мисла и на македонското слово, Блаже Конески, ги цитираме како уште еден потсетник на важноста на македонскиот книжевен XIX век за она што сме денес и за она што ќе бидеме утре. Зашто токму тој и таков XIX век – македонски и преродбенски, исполнет со национален стремеж видлив во книжевноста, независно од перцепцијата за скромноста на книжевната продукција и фактот што првата половина од векот по својата содржина претставува задоцнет одглас на средновековната религиозно-поучна литература, а што литературата од светски карактер се јавува во Македонија дури во

шесеттите години на векот, всушност е темелот на она што во XX век нè дефинира како современа нација и култура.

Оттука, во нашата книжевна и културна средина, денес, со радост и гордост треба да се дочека објавувањето на секое ново дело, кое се однесува на тој период од македонскиот книжевен и културен развој затоа што, од една страна, тоа е влог во македонската книжевна историја, во период кога се чини во филологијата, воопшто, веќе не така мал период, книжевната историја (а со неа и односот кон архивите, библиотечниот материјал, културно наследство итн.) е запоставена и перципирана како неатрактивна, на сметка особено на големата посветеност на книжевната теорија, при што новите теории не подразбираат нужно нови заклучоци (па дури и некои нови, може да се обележани/изразени со друг поим, а во суштина со исто значење), додека придонесот за книжевната историја, ако станува збор за темелно истражување, е со веројатност дека може да подразбира надоместување барем на камче во книжевниот мозаик.

Секоја нова објава, која се однесува на овој период, денес укажува дека има поединци, за кои, за среќа, книжевната историја не само што не е анахрона, туку и со својата истражувачка методологија и со својот истражувачи пристап умеат да ја покажат нејзината неанахроност и себеси да се вложат во историската вертикала на нашата литература, но преку неа и на нашиот национален бит, имајќи ја предвид значајноста на XIX век. Од друга страна, објавувањето на такво дело, најчесто е и аларм-потсетник дека веќе одамназавршеното столетие, од научна перспектива, не треба да се перципира како заокружен истражувачки чин, како нешто финализирано (со модерниот речник), туку дека во него има уште многу што да се истражува за да кажеме дека веќе ја имаме целосната, големата слика на македонскиот XIX век.

„Речник на псевдонимите во македонската книжевност од XIX век“ од Славчо Ковилоски (Скопје: Современост 2022) се вбројува меѓу тие дела. И не изненадува што зад ова дело, кое е прво во кое на ваков темелен начин се пристапува кон прашањето на псевдонимите во ова столетие, исклучително значајно за македонската историја воопшто, стои авторството на истражувачот Ковилоски, затоа што станува збор за автор, кој веќе е препознатлив во нашиот културен простор како посветеник на оваа проблематика и кој си задава комплексни, на моменти и неизвесни истражувачки задачи, ама умее да одговори на нив.

Поаѓајќи од фактот дека на прашањето за псевдонимите на македонските автори, досега, во Македонија, не му е посветено

посебно внимание, при што се објавени само ретки и поединечни написи за конкретни дела и автори (написи на: Харалампие Поленаковиќ, Ристо Поп Лазаров и Александар Спасов, а во рамките на други истражувања и: Блаже Конески, Блаже Ристовски, Васил Тоциновски и др.), поради што, тие, и не се застапени и во македонските книжевно-теориски публикации, се чувствуваме должни да посветиме одделно внимание на ова дело како пионерски чекор во оваа проблематика во македонската книжевна наука и тоа да го оствариме преку обид за одговор на две прашања, кои се релевантни кога станува збор за секоја монографска публикација што е резултат на научноистражувачки потфат.

За каква книга станува збор?

Значајно е што, најпрвин, книгата содржи обемна студија за псевдонимите и анонимите во македонската книжевност од XIX век – единствена, од ваков карактер и со ваков обем, која сме ја сретнале во македонската книжевна наука. Преку оваа студија и се освестуваме за важноста на псевдонимите во нашата литература во XIX век – прашање, кое е анализирано во одделно заглавие на книгата, преку кое и дополнително сфаќаме колку е комплексно тоа. Како конкретен пример, кој упатува на комплексноста, но едновремено и на важноста на прашањето, би го посочиле фактот дека за Константин Миладинов, долго време се сметало дека е автор на седумнаесет песни, токму заради желбата на Миладинов за анонимност во некои од објавите. По *дешифрирањата* во рамките на книжевно-историските истражувања е утврдено дека две од тие песни не се на Константин Миладинов, туку дека едната од нив, „Грк и Б’лгарин“ му се припишува на неговиот постар брат, Димитрија, додека другата, „Глас од далека земја“, на Андреја Петкович. „На ваков начин со сигурност се потврдени 15 песни на К. Миладинов. Иако квантитативно творештвото му е намалено, сепак, тоа добива на квалитет бидејќи двете песни кои му ’се одземени, реално се со послаб квалитет од неговите песни и ја нарушуваат стилската композиција на целокупното негово дело“, како што истакнува Ковилоски (Ковилоски 2022: 44). Конкретниот пример ни укажува на важноста на псевдонимите, и не како оддело прашање, туку и воопшто како книжевно-историска валоризација на одделните опуси на големата слика за македонската литература во XIX век. И тоа упатува кон тоа дека целосна и темелна книжевна историја за овој период и не е остварлива без целосна упатеност во псевдонимите,

односно без дешифрирање на скриените имиња на македонските културно-просветни дејци.

Во вториот дел од книгата, „Анализа и синтеза“ се поместени автори во 202 заглавни зборови, додека бројот на псевдонимите и на другите именувања изнесува 640 единици. Во овој дел, покрај тоа што се дадени лажните имиња – псевдонимите, графонимите, иницијалите итн., се регистрирани и весниците и списанијата од XIX век до 1912 година, со неколку исклучоци до 1914 година. Наведени се 160 весници, списанија и календари. По насоките за начинот на употреба на изданието, редоследно се следните делови на книгата: аналитичко-синтетичкиот дел (псевдоними, иницијали, графеми, латиница, само име/само презиме), други псевдоними и именувања и родени имиња.

Само како дополнителен илустративен пример за тоа дека токму овој речник поттикнува и ќе поттикне нови размисли за македонскиот XIX век ќе посочиме дека уште на првите страници на аналитичко-синтетичкиот дел, под буквата Б, среќавајќи се со името на истакнатиот музичар и композитор, Атанас Бадев, ќе откриеме дека тој бил автор и на книжевна критика и тоа за расказ на Толстој, за кој има и рецензија. Колку поинаква претстава за македонскиот XIX век веќе имаме само со ова сознание, во споредба со онаа вообичаена перцепција, која е присутна во нашиот културен простор, според општите, уводни сознанија за него?! Но, да споменеме – ова е само еден од примерите за новите книжевно-историски страници, кои (ќе) се поттикнати со истражувањата, од кои, резултат, е оваа книга. Но ваквите примери, меѓу кориците на „Речник на псевдонимите во македонската книжевност од XIX век“ не се во мал број.

Овој кус приказ, дури и статистички обременет, не го наведуваме само за да ја претставиме структурата на книгата, туку за да ја претставиме обемноста на потфатот што стои зад неа. Поконкретно, евидентно е дека станува збор за издание, за кое, ако не знаеме дека е дело на еден автор, сигурно, логично би помислиле дека е дело на авторски тим или е резултат од проект на институција. На ова, можеби некој би рекол дека, сепак, и покрај бројноста на заглавните зборови, обемот на книгата, односно речникот не е голем. Но, дали големината на книгата се цени според бројот на страниците или според нејзиното значење, според темелноста, прецизноста, кои се неопходни за да се дојде до крајниот резултат, според бројноста на изворите што треба да се консултираат за да се биде сигурен во оформувањето на секој загалвен збор?

Сепак, знаејќи дека авторски, зад овој речник, стои Ковилоски, не сме изненадени од потфатот бидејќи претходно е автор и на

енциклопедиското издание „Македонија: мала енциклопедија револуционери“ (2011). Со него Ковилоски не само со тематската одреденост, туку и со: обемноста, темелитоста, бројноста на заглавните зборови, библиографските единици што стојат зад нив и новите информации што ги понуди на македонската историографија, јасно укажа дека е решен и е подготвен за потфати, кои ги обединуваат научноистражувачкиот дух и лексикографската работа, што се потврдува и преку ова издание, а беше најавено уште со енциклопедскиот именик „Прилечани – XIX век“ (2010). Но, и затоа што веќе е докажан посветеник на недоистражени теми за македонскиот XIX век, за што кажуваат неговите дела – монографски публикации: „Македонското женско творештво во XIX век“ (2018), „Прилеп и Прилепско во XIX век (културно историски процеси)“ (2017), „Почетоците на македонскиот патопис“ (2011), „Деспот Бацовиќ, непознати страници за еден Македонец“ (2010) и, секако, неговата најнова исклучително значајна книга „Македонската книжевна критика во XIX век“ (2022), со која јасно се укажува дека почетоците на македонската книжевна критика треба да ги бараме и далеку пред Рациновиот период, при што отворено повикува и на препрочитување и на ревидирање на нашата книжевна историја. Но, мораме да забележиме дека иако посуптилно, таков повик има и во оваа книга, имајќи ја предвид насоченоста на Ковилоски, преку псевдонимите, да посочи и на некои важни текстови, кои стојат зад нив, меѓу кои има и такви, кои, ако не повеќе, не биле многу афирмирани и доистражени. Како и такви, кои, имајќи го предвид авторството, можат да бидат контекстуално (пре)прочитани и одново коментирани и анализирани и во поразлични контексти.

Уште при првиот прочит или едноставно речено при првото разлистување, убедени бевме, „Речник на псевдонимите во македонската книжевност од XIX век“, дека е книга, која ќе е референција на голем дел од натамошните: истражувања, статии и студии, кои се однесуваат на македонскиот XIX век затоа што ќе овозможи разјаснување на некои: тајни, дилеми, прашања и во крајна линија – на него ќе може да се повика истражувачот, кој, во рака, ќе има текст со скриено име, а ќе сака, во својата анализа, да упати и да коментира конкретно авторство во одреден книжевен/културен/историски контекст. И ваквата оценка ни се потврди и по целосниот прочит на книгата, кој и нè упати кон повторо навраќање на некои делови, особено на некои од заглавните зборови, не само заради интересот за скриените и личните имиња, туку и заради

делата/објавите, кои биле потпишани од нив, за што се интересираме и во еден поширок општествено-културен, историски контекст.

Која е целта и употребната вредност на овој речник?

„Целта на нашиот труд е да презентираме што поголем број македонски автори од XIX век, коишто, поради најразлични причини, се одлучиле да го скријат својот идентитет. Во причините сега нема да навлегуваме, но впечатокот е дека постои богата литература од автори што потекнуваат од Македонија, без разлика на нивната идеолошка и политичка припадност, а коишто останале непознати токму поради псевдонимите. Ние се обидовме, колку што можеме во овој момент, да ги презентираме само оние псевдоними, за кои, со голема сигурност сме утврдиле дека им припаѓаат на одредени автори. За таа цел, нашето истражување одеше во хоризонтала и во вертикала, што значи дека приодот на проблематиката беше аналитички и синтетички што, всушност, читателот ќе може да го увиди при користењето на речникот.“ (Ковилоски 2022: 5–6)

Вака Ковилоски ја дефинира целта на оваа книга, уште во уводните напомени. Но, кога зборуваме за целта на вакво издание, нужно е да имаме предвид и некои аспекти важни за методолошкиот пристап:

– со речникот на Ковилоски, преку нивните псевдоними, се опфатени автори без разлика на нивната идеолошка и политичка припадност;

– опфатени се само оние псевдони, за кои, со голема сигурност авторот утврдил дека им припаѓаат на одредени автори, како што укажува и во уводните забелешки.

Ова јасно упатува кон заклучокот дека во потфатот на Ковилоски, науката и определбата да се дојде иклучиво до научнозасновани согледби и опфат е над сè, впрочем, онака и како што се очекува од секој сериозен и темелен научен потфат. Но, едновременно, ова укажува и на тоа дека овој речник зад себе има и други цели, покрај онаа на која авторот директно упатува. Овојпат, се чувствуваме должни да ги споменеме и издвоиме затоа што овие цели повикуваат и на натамошни остварувања, кои не завршуваат, туку започнуваат меѓу кориците на „Речник на псевдонимите во македонската книжевност од XIX век“.

Со ова издание, Ковилоски:

– Уште еднаш покажува дека македонскиот XIX век не е доистражен сегмент од македонската книжевна историја. Впрочем, ова

како да е една од целите, кои се и зад/во другите негови научноистражувачки монографски публикации, преку кои, како и со овој речник дава личен научноистражувачки влог за истражување на тие сегменти од нашата книжевна историја;

– Дава конкретен пример како упатеноста во другите сфери на истражување, може и треба да се стави во функција на научноистражувачките проучувања за книжевноста и за културата, особено кога станува збор и за XIX век (како што упатеноста на Ковилоски и во лексикографијата и во историјата се соединува со книжевно-историските истражувања);

– Опоменува дека апликативната примена на книжевната теорија не е единствен начин за, со современ пристап, да се анализираат книжевните остварувања од XIX столетие. (Впрочем, со неа може да се пристапи кон текстовите од секој период на книжевниот развој, но од книжевноисториска перспектива, за темелна валоризација и опсервација е неопходен и контекстот, кој не ја засега книжевната теорија). Дава конкретен пример како, со современ пристап, може и треба да се оствари влог за нови научноистражувачки навраќања кон ова столетие, со поттик и за актуелните и идните истражувачи;

– Со самото тоа што открива автори што останале непознати, посочува на нови задачи на книжевните истражувачи, особено на книжевните историчари – одново да се разгледаат некои согледби, да се провери дали сè уште има автори, чиешто творештво не било барем доволно коментарирано, да се дополнат поглавјата и на самата формална книжевна историја (Ова е и фрлена ракавица за натамошни проучувања);

– Но, во најголем дел – авторите, опфатени со изданието, ѝ се познати, па оттука, овој речник е и предизвик да се провери дали во анализирањето на остварувањата на низата книжевни и културни дејци, секогаш соодветно сме ги имале предвид и сите нивни остварувања, потпишани со иницијали или на друг начин, кој не го открива директно нивното лично име затоа што, како што укажува Ковилоски: „...употребата на псевдонимите и анонимите во XIX век претставува редовна практика, речиси вообичаен начин на објавување книжевни и други дела, особено на писателките“ (Ковилоски 2022: 17), но, и „тенка е границата меѓу анонимноста, односно меѓу анонимите и псевдонимите“ (Ковилоски 2022: 23), означено со една буква или ѕвездичка... Па покрај псевдонимите, следат и иницијалите и скратениците, најмалобројни се графонимите.

Со речникот на Ковилоски се потврдува дека анонимите, а подоцна и псевдонимите, кои, во тој период не се ексклузивитет на

македонската култура средиина, туку се во употреба распространета ширум Европа, претставуваат троен проблем: на авторот, на читателот, на севкупната литература. Тука би додале, и на пасионираниот книжевен истражувач, а преку него и на книжевната историја. Според македонското искуство што е во фокусот на Ковилоски, некои од псевдонимите и се дуплираат, се однесуваат на различни автори и се појавуваат повторно по долги временски периоди, што јасно укажува на комплексноста во нивното дешифрирање и поврзување со личностите што стоеле зад нив. Но секако, изборот на псевдонимите не бил случаен, и на тоа Ковилоски јасно укажува.

*

* *

Имајќи го предвид сето ова и како книжевно-научна средина треба да упатиме благодарност до Ковилоски што оствари свој влог за да се отвори ова прашање, а без глорификација, би рекле, и во извесна мера да се реши еден проблем во нашата книжевна наука.

„Откривањето на псевдонимите на повеќе или помалку познатите автори и нивното вметнување на страниците на македонската книжевна историја е од исклучителна важност. Тие се дел од културно-историските процеси, дел од книжевната оставнина, а со тоа и дел од мозаикот на македонската литература. Токму затоа, без дешифрирањето и дешифрираните вистински (родени) имиња на авторите, македонската книжевност од XIX век би изгубила значајни остварувања кои денес го збогатуваат нашиот книжевен фонд“ (Ковилоски 2022: 162).

Ова е заклучокот со кој Ковилоски ја заокружува оваа значајна книга.

Имајќи го предвид овој став со кој во целост се согласуваме, во ова осврнување кон книгата, но и оствареното со неа, како резултат на претходно темелно научноистражувачко истражување, мораме да забележиме дека да се нафати на подготовка на речник, којшто ќе ги опфати токму псевдонимите, очигледно може само пасиониран, темелен, ама и креативен истражувач. Меѓу таквите истражувачи во нашата средина е и Славчо Ковилоски.

Се надеваме дека овој речник ќе биде и референција и поттик за натамошни истражувања. Тој не е завршен процес, туку поттик за натамошни истражувачки потфати.

И самиот Ковилоски ќе нагласи: „... ние не сметаме дека овој речник е конечен и дека работата на него е завршена. Дури сметаме

дека таа допрва започнува, со изнаоѓање и дополнување на нови и непознати псевдоними, со откривање на авторството на анонимни објави, со дешифрирање на нови графониими и кратенки итн. Ова издание го сметаме за прв чекор и кон идните истражувања за македонските псевдоними и иницијати од XX век, чие расчитување ќе ја збогати македонската книжевност од ова време“ (Ковилоски 2022: 9)

Оттука, оваа книга може да е и најава за натамошни истражувања на Ковилоски, но уште повеќе е и обврска и за други истражувачи да продолжат со истражувањата и да го дополнат овој речник со нови единици и референции, ама и со забелешка дека на таквиот потфат може да се нафати само истражувач со: темелност, трпеливост и посветеност, кои, оценето според неговите остварувања, ги има Славчо Ковилоски.

Искрено посакуваме да сме што побројни таквите и да имаме што повеќе изданија со значење, какво што има и оваа книга, „Речник на псевдонимите во македонската книжевност од XIX век“ затоа што, како што во повеќе наврати ни порача и еден од претходниците на Ковилоски, посветеници на македонскиот XIX век – Гане Тодоровски: „Колку сме повеќе – толку сме посилни.“

Литература/References

- Ковилоски, Славчо. (2022). *Речник на псевдонимите во македонската книжевност од XIX век*. Скопје: Современост. [Koviloski, Slavcho. (2022). *Rechnik na psevdonimite vo makedonskata knizhevnost od 19. vek*. Skopje: Sovremenost.]. (In Macedonian.)
- Конески, Блаже. (1967). *За македонската литература*. Скопје: Култура. [Koneski, Blazhe. (1967). *Za makedonskata literatura*. Skopje: Kultura.] (In Macedonian.)
- Конески, Блаже. (1986). *Македонскиот XIX век*. Скопје: Култура. [Koneski, Blazhe. (1986). *Makedonskiot 19 vek*. Skopje: Kultura.] (In Macedonian.)
- Тодоровски, Гане. (1968). *Претходниците на Мисирков*. Скопје: Мисла. [Todorovski, Gane. (1968). *Prethodnicite na Misirkov*. Skopje: Mislа.] (In Macedonian.)
- Тоциновски, Васил. (2022). „Книга за скриеното или книжевно име“. *Стожер: ревија за литература, уметност и култура*. Скопје: Друштво на писателите на Македонија, 26–27. [Tocinovski, Vasil. (2022). „Kniga za skrienoto ili knizhevno ime“. *Stozher: revija za literature, umetnost i kultura*. Skopje: Drushtvo na pisatelite na Makedonija, 26-27.] (In Macedonian.)